

Jan Falkowski

Instytut Geografii, Wydział Kultury Fizycznej, Zdrowia i Turystyki,
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Koncepcja typologii i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej w ujęciu krajowym (Polska) i globalnym (Świat)

The concept of typology and regionalization of tourism and recreation
in national (Polish) and global (world) context

Abstract: The article presents the concept of typology and regionalization of tourism and recreation in the context of Poland and the World. The tourism and recreation types were identified based on specific criteria, related mainly to geographical environment, cultural resources, development of tourist and recreation, as well as tourist traffic and income. Having indicated dominance or co-dominance of individual types, Poland was divided into 8 regions and 60 sub-regions pertaining to tourism and recreation. As far as regionalization of the world is concerned, particular attention was drawn to the natural and cultural values, tourist-recreational development and current geopolitical division. The presented model distinguishes 6 mega-regions (continents), 31 macro-regions and 196 mesoregions.

Streszczenie: W artykule przedstawiono koncepcję typologii i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej dla Polski i świata. Podstawą wyróżnienia odpowiednich typów turystyczno-rekreacyjnych są przyjęte kryteria klasyfikacji, oparte głównie na środowisku geograficznym, zasobach kulturowych, zagospodarowaniu turystyczno-rekreacyjnym, ruchu turystycznym oraz dochodach z turystyki. Na podstawie dominacji lub współdominacji odpowiednich typów dokonano podziału Polski na 8 regionów i 60 podregionów turystyczno-rekreacyjnych. Z kolei w regionalizacji świata obok dominujących typów turystyki i rekreacji uwzględniono walory przyrodniczo-kulturowe, zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne oraz aktualny podział geopolityczny. W przedstawionej koncepcji wyróżniono 6 megaregionów (odpowiadających poszczególnym kontynentom), 31 makroregionów i 196 mezoregionów.

Keywords: typology, regionalization, tourism, recreation, Poland, World

Słowa kluczowe: typologia, regionalizacja, turystyka, rekreacja, Polska, świat

1. Wprowadzenie

Amerykańska podróżniczka i pisarka Karen Farrington (2000, s.7), w *Historical Atlas of Expeditions* stwierdziła „...Świat wydaje się nam znacznie mniejszy niż naszym przodkom. Dla większości podróżników najlepszą nagrodą za trudy wypraw były precyzyjnie sporządzone mapy poznanych regionów i wydawane drukiem relacje z podróży...”. Wydaje się, że we współczesnym świecie mapy przedstawiające poszczególne regiony świata nie tylko nie straciły na aktualności, a wręcz od ich precyzji w dużej mierze zależy fakt skuteczności udanych wypraw, zarówno tych znaczących jak

i nawet najmniejszej podróży w celach turystycznych lub wypoczynkowych.

Próby syntetycznego ujęcia przestrzeni turystycznej i rekreacyjnej (wypoczynkowej) w formie opisów poszczególnych regionów były podejmowane od chwili pierwszych wypraw związanych z wielkimi odkryciami geograficznymi. Wiek XIX, a zwłaszcza XX, przyniósł nowe metody i techniki badawcze w tym zakresie (por. Czyż, 1973; Kondracki, 2002; Runge, 2007; Williams, 2009). Współcześnie, w literaturze geograficzno-ekonomicznej jest wiele opracowań dotyczących

regionalizacji turystycznej (zwłaszcza opisu poszczególnych regionów turystycznych lub rekreacyjnych) i znacznie mniej w zakresie typologii turystyki i rekreacji. Zapotrzebowanie na tego typu opracowania wynika nie tylko z celów praktycznych, lecz także naukowych i ekonomicznych, np. z tzw. konkurencyjności regionalnej (Tribe, 2006; Kruczek, 2011a; Niezgoda, 2012; Smith, 2015). Zmieniają się też metody i koncepcje oceny typologii i regionalizacji (np. Światowa Organizacja Turystyki pod koniec XX w. wyróżniała w Europie cztery subregiony – Gołębski red., 2002, s. 99), natomiast aktualnie część autorów analizuje sześć lub dziewięć regionów (Kruczek, 2007, s. 46).

Zarówno typologia, jak i regionalizacja są pojęciami klasyfikacyjnymi. Typologia jest pojęciem systematycznym lub taksonomicznym, a jej wyróżnienie polega na podobieństwach poszczególnych form (turystyki lub rekreacji) pod względem charakteryzujących je cech diagnostycznych. Grupowanie jednostek przestrzennych o podobnych cechach tworzy typ turystyki, typ rekreacji lub typ turystyczno-rekreacyjny. Typ jest jedną z podstawowych kategorii systematycznych stosowanych w szeroko rozumianej systematyce turystyki i rekreacji, chociaż wciąż mniej rozpoznany niż np. region. Dla porównania można odwołać się do zaawansowanej typologii (wciąż doskonałej) np. w systematyce roślin i zwierząt, typologii gleb, rolnictwa itp. Z kolei region jest przede wszystkim pojęciem przestrzennym lub terytorialnym. Istotę i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej w ujęciu systemowym prezentuje np. opracowanie S. Liszewskiego i M. Boczarowa (1998, s. 39-67). Region turystyczny, rekreacyjny lub turystyczno-rekreacyjny, obejmuje wycinek powierzchni Ziemi o określonych granicach, różniący się od innych regionów szczególnym układem charakteryzujących go cech. Regionalizacja turystyczna, rekreacyjna lub turystyczno-rekreacyjna polega na wyróżnieniu możliwie jednorodnych, zwartych obszarów, na podstawie dominacji, współdominacji lub współwystępowania określonych typów turystycznych, rekreacyjnych lub turystyczno-rekreacyjnych.

Obydwa pojęcia: turystyka i rekreacja są pojęciami bliskoznacznymi, gdyż większość

podróży turystycznych ma na celu różne formy wypoczynku, jeśli nie fizycznego to psychicznego. Z kolei wypoczynek, nawet stacjonarny (bierny) przyjmuje często różne formy poznania, czy innej ruchliwości turystycznej (np. zwiedzanie muzeów, pobliskich jaskiń, udział w konferencji naukowej itp.). Dlatego też w proponowanej typologii (o charakterze bardziej ogólnym, ponadlokalnym), autor analizuje łącznie turystykę i rekreację (jak np. w skali województw Polski, lub poszczególnych kontynentów) a następnie na jej podstawie dokonuje regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej Polski i świata.

Turystyka i rekreacja stanowią coraz bogatsze samodzielne kierunki badawcze, zarówno naukowe jak i edukacyjne, a przede wszystkim aplikacyjne. Jednak biorąc pod uwagę, że zasoby rekreacyjne są głównym motywem podróży dla przyjemności oraz fakt, że nawet w celach biznesowych rekreacja jest drugą aktywnością turystyczną, autor uważa za zasadne połączenie w studiach geograficzno-ekonomicznych tych dwóch kierunków, a więc turystyki i rekreacji (co czyni się w edukacji, ale także w badaniach naukowych – por., Bosiacki red., 1994; Tribe, 2006; Krawczyk, 2007; Panasiuk red., 2011; Gjorgievski i in., 2013). Dotyczy to zwłaszcza badań kompleksowych, systemowych, klasyfikacyjnych, a za takie należy uważać syntezę w postaci typologii i regionalizacji. Dlatego w proponowanym ujęciu (w makroskali), autor opowiada się za połączeniem tych dwóch kierunków. Przedstawia się typologię jak i regionalizację turystyczno-rekreacyjną Polski, Europy jak i reszty świata, jako propozycję pewnej syntezy, w sytuacji trudności z jednoznacznym wyróżnieniem np. które regiony spełniają tylko i wyłącznie typ rekreacyjny a które typ turystyczny. Autor uważa, że właściwy podział na odrębne potraktowanie kierunków jest zasadny w badaniach szczegółowych (np. w skali lokalnej, mniejszych jednostek administracyjnych, podregionów lub regionów).

Drugim ujęciem syntetycznym jest regionalizacja turystyczno-rekreacyjna. Autor stoi na stanowisku zachowania właściwego nazewnictwa w tym zakresie. Dość powszechnie stosuje się pojęcie regionu turystycznego (rekreacyjnego, lub turystyczno-rekreacyjnego) dla dowolnego obszaru. Regionem jest zarówno

obszar powiatu, województwa, całego kraju lub nawet kilku państw, czy wręcz całego kontynentu (np. region europejski). Tymczasem efektem regionalizacji jest tzw. obszar podstawowy, którym jest region (w Polsce, w granicach województwa, np. region kujawsko-pomorski, region świętokrzyski). Większe

obszary w sensie powierzchni oraz problematyki to: mezoregion, makroregion, megaregion, natomiast mniejsze od regionu jednostki to np.: podregion, mikroregion. Zatem w regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej świata, autor proponuje nazewnictwo dostosowane do ww. jednostek.

2. Obszar i metody badań, przegląd literatury

Obszar badań przedstawiony w artykule obejmuje kilka ważnych faktów z zakresu metodologii badań systemowych w turystyce i rekreacji. Koncentruje się na dwóch koncepcjach, a mianowicie typologii i regionalizacji turystyki i rekreacji, które z racji większego obszaru badań (kraj, kontynent), jak wyżej wspomniano są traktowane łącznie jako jedno zjawisko (proces poznawczy i praktyczny).

Każda typologia jest zabiegiem metodycznym polegającym na logicznym uporządkowaniu i szeregowaniu elementów danego zbioru (faktów, przedmiotów, zjawisk) według zasady porównywania zespołu ich cech z zespołami cech elementów zbioru uznanych za „wzorce” realnie istniejące (typy empiryczne) lub będące tylko konstrukcjami myślowymi (typy idealne). W typologii turystyczno-rekreacyjnej chodzi o wyróżnienie dwóch funkcji: 1 – usystematyzowania badanych obiektów i zjawisk oraz 2 – wykrycie podobieństw i różnic cech, a także prawidłowości w ich występowaniu.

Według ONZ-WTO (1995, Terminologia turystyczna..., s. 5) pod pojęciem turystyki rozumie się...”działania ludzi, którzy podróżują i przebywają dla wypoczynku, w interesach i w innych celach, przez nie więcej niż jeden rok bez przerwy, w miejscach znajdujących się poza ich zwykłym otoczeniem”. Z kolei rekreacja (wypoczynek) według UNWTO (2011) oraz J. Warszńskiej i A. Jackowskiego (1978, s. 22) to: „...wszelkie czynności podejmowane dla regeneracji sił, a przejawiające się w uczestniczeniu w rozrywkach kulturalnych, grach sportowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi czynnościami domowymi”. Przez rekreację rozumie się m. in. zespół zachowań, utożsamianych z procesem wypoczynku, regeneracją sił, a także usuwaniem skutków zmęczenia (Kwilecka, red. 2006, s. 11). Należy dodać, że

obok rekreacji czynnej jest również rekreacja bierna czyli głównie wypoczynek stacjonarny, który realizowany jest poza miejscem stałego przebywania i stąd często zaliczany do turystyki wypoczynkowej (Krzymowska-Kostrowicka 1997; Mallen, Adams red., 2008).

W literaturze, z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej lub ekonomii, obok pojęcia typu stosuje się często terminologię zastępczą jak: rodzaje, odmiany, funkcje, formy turystyki lub rekreacji (Hendee i in., 1971; Chardon, Hartog, 1989; ONZ-WTO, 1995; Gołembski red., 1999; Jafari red., 2000; Marczak, 2000; McKercher, du Cros, 2003; Kwilecka red., 2006; Williams, 2009; Gaworecki, 2010; Jędruski in., 2010; Cuka, 2011; Panasiuk red., 2011; Kurek red., 2012; Hall, Page, 2014). A. Jackowski (1981) dokonał np. typologii funkcjonalnej miejscowości turystycznych, na przykładzie województwa nowosądeckiego. Z kolei B. McKercher i H. du Cros zaproponowali typologię turystyki kulturowej (2003), a J.C. Hendee i in. (1971) typologię preferencji aktywności rekreacyjnych na wolnym powietrzu. A. Szromek (2010) w swoim przeglądzie typologii dokonuje porównań między typologią turystów a typologią odwiedzających uzdrowisko.

W celu dokonania systemowej i wielokierunkowej typologii turystyczno-rekreacyjnej należy uwzględnić następujące cechy (walory, zasoby) diagnostyczne w zakresie czterech środowisk określających turystykę i rekreację:

1. Środowisko przyrodnicze (w tym: walory przyrodnicze bez ingerencji człowieka jak np. osobliwości geologiczne, flory i fauny; walory przyrodnicze utworzone przez człowieka jak np. parki narodowe, ogrody botaniczne itp.; walory przyrodnicze z ograniczoną interwencją człowieka, jak np. punkty widokowe, stacje klimatyczne itp.; oraz

- walory przyrodnicze specjalne: miejsca dla trekkingu, alpinizmu, myślistwa itp.);
2. Środowisko społeczno-kulturowe (w tym: stałe obiekty kultury materialnej jak np.: muzea, rezerwaty archeologiczne, zabytki architektury, obiekty historyczno-wojskowe itp.; szlaki i miejsca pielgrzymkowe, współczesne imprezy kulturalne i sportowe, organizacje i stowarzyszenia turystyczno-rekreacyjne jak np. PTTK, GOPR, WOPR, UNESCO, UNWTO);
 3. Środowisko techniczne (w tym: szlaki turystyczne – np. górskie, żeglarskie, środki transportu – np. porty lotnicze, porty morskie, telekomunikacja – np. podróżnicza, informacyjna, przewodnicka);
 4. Środowisko ekonomiczne (w tym: baza noclegowa, baza gastronomiczna, baza organizacyjno-usługowa – jak np. biura podróży, informacja turystyczna, usługi ubezpieczeniowo-finansowe itp.).

W zależności od szczegółowości badań np. lokalne, regionalne, ogólnokrajowe, kontynentalne, światowe czyli globalne, wymienione cechy w postaci mierników lub wskaźników będą uwzględniały wszystkie lub tylko ich najistotniejszą część. Ich reprezentatywność zależy też od dostępu do informacji i danych statystycznych. Uzyskane wyniki mogą zostać sklasyfikowane w ujęciu statystyczno-matematycznym (ilościowym), opisowym (jakościowym) lub graficznym i kartograficznym. Na przykład turystyczną lub rekreacyjną bazę noclegową można wyrazić pod względem ilościowym i jakościowym. Ocena jakościowa obejmuje np. standaryzację, funkcjonalność lub też przynależność do odpowiedniego łańcucha/systemu hotelowego. Jedną z metod prezentacji są typogramy turystyczne lub rekreacyjne, np.: wagowe, strukturalne, dynamiczne (Wielka Encyklopedia PWN, 2005, t. 20, s. 197).

Regionalizację turystyczną i rekreacyjną (lub turystyczno-rekreacyjną) najczęściej przedstawia się w formie graficznej. Jej istotą jest wyznaczenie obszarów turystycznych i rekreacyjnych wewnętrznie spójnych, czyli reprezentujących jeden typ (w zakresie stosowanych kryteriów). Regiony sąsiadujące będą cechowały się innymi typami. Zatem pod pojęciem regionalizacji turystycznej (rekreacyjnej) rozumie się proces polegający na wyróżnieniu możliwie jednorodnych,

zwartych obszarów, na podstawie dominacji, współdominacji lub współwystępowania określonych typów turystycznych, rekreacyjnych lub turystyczno-rekreacyjnych. Ze względów praktycznych (w tym m. in. możliwość pozyskania odpowiednich wskaźników społeczno-ekonomicznych) poszczególne jednostki regionalne wpisuje się w odpowiednie granice administracyjne (np.: gmin, powiatów, województw, państw). Część autorów uwzględnia w regionalizacji turystycznej lub rekreacyjnej granice głównych jednostek fizyczno-geograficznych np. nizin, wyżyn, gór lub też jednostek fito- i zoo-geograficznych.

Literatura dotycząca regionalizacji turystycznej i rekreacyjnej (wypoczynkowej) jest niezwykle bogata, zarówno dotycząca Polski (np.: Milewska, 1963; Bajcar, 1969, 2004; Kruczek, Sacha, 2000; Lijewski, i in., 2002; Kruczek, Zmysłony, 2010; Kruczek, 2011; Kurek red., 2012; Sobotka, 2014) jak i świata (np.: Smith, 1983; Warszzyńska red., 1994; Makowski red., 2006; Crocombe red., 2008; Jędrusik i in., 2010; Klamar, Kolesarova, 2012; Kurek red., 2012; Citarella, 2014; Konsolas, Zacharatos, 2016).

W 2011 r. zostały przedstawione propozycje podziału Polski na regiony turystyczne od 1937 do 2009 r., kilku autorów, według różnych kryteriów i metod regionalizacji, z odpowiednim nazewnictwem wydzielonych regionów (Kruczek, 2011, s. 75-76). Są one ciekawe geograficznie, lecz nie zawsze konsekwentne merytorycznie zarówno co do zastosowanych metod jak i w zakresie nazewnictwa (wyróżnia się zamiast regionów i podregionów turystycznych np.: rejony, mezoregiony, strefy, makroregiony itp. – jako podstawowe jednostki turystyczne). Według podziału Europy na regiony turystyczne przez UN WTO, Polskę zalicza się do Europy Środkowej i Wschodniej (łącznie 16 państw). Inną regionalizację stosuje np. Z. Kruczek (2011), zaliczając Polskę do regionu bałtyckiego. Z kolei w opracowaniu pod red. W. Kurka (2012, s. 200) Polska wchodzi w skład regionu Europy Środkowej. Najwszechstronniejszym podziałem Polski na regiony turystyczne z wieloma odniesieniami w zakresie rekreacji i wypoczynku oraz różnych form zagospodarowania i ruchu turystyczno-rekreacyjnego jest opracowanie T. Lijewskiego i in. (2002, s. 271-339). Autorzy dokonali podziału Polski na

7 dużych regionów turystycznych, wyróżniając w ich obrębie 44 mniejsze rejony turystyczne. Podział Polski wg podziału administracyjnego, czyli na 16 regionów turystycznych, pokrywający się z granicami województw, w które wpisane zostały poszczególne jednostki fizyczno-geograficzne (w liczbie 56), z opisem ich walorów przyrodniczych, wypoczynkowych, specjalistycznych i krajoznawczych, przedstawił Z. Kruczek (2011). Podobny podział w skali jednego kraju (na regiony turystyczne) stosuje wiele państw, a jedną z nowszych wersji jest np. podział Republiki Czeskiej opracowany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego tego kraju (Ministry...2006).

Aktualny podział świata na regiony turystyczne daje UNWTO (2011). Jest to podział dyskusyjny, głównie ze względu na jego charakter polityczny (wyodrębnienie np. regionu Bliskiego Wschodu) a mniej geograficzno-ekonomiczny i kulturowy. Regionalizacja UNWTO traktuje zbyt ogólnie wiele ciekawych obszarów turystycznych lub wręcz je pomija (np. Syberię w Azji). Brak też m. in. merytorycznego uzasadnienia na wyłączenie Egiptu z Afryki Północnej, a obecność w tym regionie – Sudanu). Krytycznie należy odnieść się też do nazewnictwa ogólnego. Autorzy koncepcji UNWTO stosują jedną nazwę regionu turystycznego np. do dużego kontynentu jakim jest Ameryka Północna lub Afryka Subsaharyjska jak i mniejszych np. Środkowy Wschód. W powyższym podziale wskazany jest, zdaniem autora, podział dużych regionów

(jako megaregionów), na mniejsze makroregiony, mezoregiony i wreszcie regiony turystyczne lub turystyczno-rekreacyjne. Jednak dużą zaletą regionalizacji UNWTO jest dokumentacja statystyczne, konsekwentnie publikowana od lat. Oryginalną wersję regionalizacji turystycznej świata przedstawiają polscy autorzy M. Jędrusik i in. (2010), którzy wyróżniają 14 wielkich regionów turystycznych, w tym 8 wewnątrzkontynentalnych i 6 nadmorskich.

UNWTO w swoich opracowaniach dzieli świat na 6 makroregionów turystycznych (Gołębowski red., 2002). W Encyklopedii PWN – Geografia świata wymienia się 19 regionów ekonomicznych świata i na ich tle analizuje 6 regionów turystycznych świata: Afryka, Ameryka Północna, Ameryka Południowa, Azja łącznie z Australią i Oceanią, Bliski Wschód i Europa (Geografia świata. Społeczeństwo i gospodarka, 2008, s. 842-847). W opracowaniu pod red. I. Fierli (2005, s. 481-486) dokonano podziału światowego ruchu turystycznego na sześć regionów turystycznych: Europa, Ameryka, Afryka, Bliski Wschód, Azja Południowa oraz Azja Wschodnia i Pacyfik. W każdym regionie wyróżniono po kilka subregionów. Jak wykazuje literatura w kwestii podziału regionalnego świata na jednostki turystyczne panuje wciąż spore zamieszanie. Z. Kruczek (2007, s. 45-47) propozycję regionalizacji turystycznej UNWTO ocenia krytycznie, gdyż „budzi wiele wątpliwości co do jej poprawności geograficznej”.

3. Analiza i uzyskane wyniki

Badaniami w zakresie typologii i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej objęto przede wszystkim Polskę, a następnie wszystkie kraje pięciu dużych kontynentów, a więc Europę, Azję, Afrykę, Amerykę i Australię z Oceanią. Wobec coraz silniejszego zainteresowania (turystycznego, a nawet rekreacyjnego poszczególnych państw), do badań włączono także szósty kontynent (dualny), czyli Arktykę z Antarktyką. Biorąc pod uwagę przedstawione wcześniej

kryteria, czyli cztery środowiska (walory: przyrodnicze, społeczno-kulturowe, techniczne i ekonomiczne) oraz cel i charakter podróży, motywacje, funkcje, dokonano wyróżnienia 7 zasadniczych typów turystyczno-rekreacyjnych, w których wydzielono także podtypy (por. Tabela 1). Zbliżoną systematykę w odniesieniu do turystyki przedstawia opracowanie M. Jędrusik i in. (2010, s. 36-47).

Tabela 1. Typy i podtypy (rodzaje) turystyczno-rekreacyjne

Lp.	Typy	Podtypy (rodzaje)
1.	Wypoczynkowy	Morski i nadmorski (plażowy), górski, pojezierny, wyżynny, nizinny
2.	Zdrowotny (uzdrowiskowy)	Sanatoryjny, relaksacyjny, Wellness&SPA, rehabilitacyjny
3.	Poznawczy (edukacyjny)	Przyrodniczo-poznawczy, krajoznawczy, kulturowy, kulturalny, sentymentalny
4.	Ekologiczny	Ekoturystyki, agroturystyki
5.	Biznesowy (kongresowy)	Podróży służbowych, spotkań grupowych, motywacyjny, korporacyjny
6.	Religijny (pielgrzymkowy)	Religijno-poznawczy, pielgrzymkowy
7.	Weekendowy	Świąteczny, miejski, podmiejski

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury, źródeł kartograficznych oraz danych statystycznych.

W poszczególnych krajach rozwijają się różne typy i podtypy turystyki i rekreacji. Na podstawie danych dotyczących ruchu turystycznego w Polsce (wg danych GUS, badań Instytutu Turystyki w Warszawie), dominującymi typami są: wypoczynkowy, zdrowotny, poznawczy, ekologiczny i religijny (np. ruch pielgrzymkowy wynosi 6-8 mln osób rocznie – Jackowski, 2012). W innych obszarach turystycznych i rekreacyjnych np. w makroregionie Karaiby, dominującymi typami są: wypoczynkowy, poznawczy, biznesowy i religijny. Na Karaiby rocznie przybywa 18-20 mln turystów, głównie w celach wypoczynkowych i poznawczych. Z kolei w makroregionie Zachodnioeuropejskim (Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg i Niemcy), gdzie dominują typy: poznawczy, biznesowy, wypoczynkowy i weekendowy, liczba turystów przyjeżdżających z zagranicy w latach 2013-2015, wahała się w granicach 110 do 120 mln rocznie (Eurostat, 2013, 2015), natomiast w całej Europie wg danych UNWTO 480-500 mln.

Trzeba podkreślić, że zarówno w Polsce jak i innych krajach rozwijają się też inne typy (podtypy) turystyki i rekreacji jak np. ekstremalne, alternatywne, hobbystyczne. Również na świecie rozwijają się nowe typy, rodzaje i odmiany turystyki oraz rekreacji jak np. turystyka dla seniorów, enoturystyka, turystyka sentymentalna, geoturystyka lub turystyka wirtualna.

Jeszcze kilkanaście lat temu dla uprawiania turystyki i rekreacji na wyspach tropikalnych wystarczały trzy lub cztery czynniki (Oppermann, McKinley, 1997, s. 118), współcześnie wg R. Crombego (2001, s. 139) czynników kształtujących odpowiedni typ turystyki i rekreacji tropikalnej i subtropikalnej jest co najmniej 10S (sand, scenery, sea, sun, surf, shopping, safety, sex, sincerity, sociability). W ożywionej dyskusji niektórzy autorzy proponują (choć nie bezkrytycznie) dla turystyki masowej 4E, tj. environment, education, events i entertainment, czyli środowisko, edukację, wydarzenia i rozrywkę (Kowalczyk, 2014, s.15-16).

Wykorzystując dostępne dane statystyczne (GUS), różnorodne materiały kartograficzne, a także metody prezentacji zjawisk geograficzno-ekonomicznych, dokonano typologii turystyczno-rekreacyjnej Polski wg województw, czyli jednostek administracyjnych (Tabela 2). Nie odpowiadają one przyjętej koncepcji w regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej Polski (por. Ryc. 1), gdzie regionami są obszary o podobnym charakterze uwarunkowań przyrodniczych, historyczno-kulturowych, ekonomicznych oraz tzw. aglomeracyjnych (kontinuum miejsko-wiejskiego wykorzystywanego przez rekreację weekendową). Dla tej regionalizacji Polski, niezbędnymi danymi statystycznymi jest poziom administracyjny odpowiadający powiatom i gminom.

Tabela 2. Typologia turystyczno-rekreacyjna w regionach administracyjnych Polski – województwach

Lp.	Województwo	Walory przyrodnicze w pkt. ¹	Liczba obiektów kultury 2009 ²	Liczba miejsc noclegowych w tys. 2014 ³	Liczba udzielonych noclegów w tys. 2014 ⁴	Liczba organizacji turystycznych 2014 ⁵	Przyjazdy turystów zagranicznych w tys. 2012 ⁶	Wydatki w USD na osobę 2010 ⁷	Miejsce rankingowe i typy turystyki i rekreacji ⁸
1.	Dolnośląskie	20,6	8086	60,3	6398	309	1590	291	2/1.2.3.4.5.7
2.	Kujawsko-Pomorskie	12,1	2584	26,9	3291	93	210	399	10/2.3.5.7
3.	Lubelskie	10,0	3195	20,8	1637	118	1130	254	11/1.3.6.7
4.	Lubuskie	12,0	4430	18,2	1202	54	1030	342	13/1.3.7
5.	Łódzkie	7,4	2350	23,2	2138	182	540	373	12/3.5.7
6.	Małopolskie	24,2	5180	87,2	10166	442	1890	308	1/1.2.3.4.5.6.7
7.	Mazowieckie	12,2	5301	47,9	6580	762	1950	522	3/1.3.5.6.7
8.	Opolskie	9,8	3024	7,9	622	69	230	240	16/1.3.7
9.	Podkarpackie	24,0	3651	27,6	2494	128	1080	524	7/1.2.3.4.6.7
10.	Podlaskie	12,0	2115	12,8	1050	81	1190	300	14/1.3.4.6.7
11.	Pomorskie	16,7	3263	97,1	7093	249	1380	357	4/1.3.4.5.7
12.	Śląskie	8,3	3414	45,0	4680	477	610	262	9/1.3.5.6.7
13.	Świętokrzyskie	15,2	1775	14,9	1405	54	130	365	15/1.3.4.7
14.	Warmińsko-Mazurskie	31,5	5313	39,8	2761	129	370	298	8/1.3.4.6.7
15.	Wielkopolskie	15,1	6919	42,6	3134	262	1000	463	5/1.3.5.6.7
16.	Zachodnio-Pomorskie	18,4	2727	121,6	11919	160	1530	201	6/1.2.3.4.5.7
17.	Polska	15,6	63.327	694,0	66.570	3569	15.860	354	/1.3.2.5.7.6.4

Opracowanie własne na podstawie:

1 – różnych źródeł (opis w tekście);

2 – Narodowe Centrum Kultury, 2009, s. 77-82;

3 – GUS, Rocznik Statystyczny Województw, 2015, s. 461;

4 – GUS, Rocznik Statystyczny Województw, 2015, s. 462;

5 – Polskie Organizacje Turystyczne, Sprawozdanie POT za 2014 r.;

6 – Bartoszewicz, Skalska, 2013, s. 35;

7 – Bartoszewicz, Skalska, 2013, s. 48;

8 – 1-16/ miejsce rankingowe poszczególnych województw w zakresie cech przyjętych do typologii turystyczno-rekreacyjnej oraz typy turystyki i rekreacji: 1. Wypoczynkowy, 2. Zdrowotny, 3. Poznawczy, 4. Ekologiczny, 5. Biznesowy, 6. Religijny, 7. Weekendowy.

Dla oceny waloryzacji środowiska przyrodniczego (pod kątem turystyki i rekreacji) wzięto 5 następujących cech mierzalnych: 1 – procentowy udział terenów leśnych w powierzchni ogólnej (PO), 2 – procentowy udział terenów pod wodami powierzchniowymi w PO, 3 – procentowy udział terenów rekreacji i wypoczynku w PO, 4 – procentowy udział powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionej w PO oraz 5 – procentowy udział powierzchni chronionego krajobrazu w PO (GUS, 2015). Ponadto dokonano szczegółowej analizy map: geomor-

fologicznej, hydrologicznej oraz krajobrazowej Polski (w skali 1:500 000), z wykorzystaniem bonitacji i typologii krajobrazowej (Lijewski i in., 2002 s. 38), walorów wypoczynkowych (Wyrzykowski, 1986, s. 125-127), walorów krajoznawczych (Bogdanowicz, Mikułowski, 1980, s. 73-115). Całość analizowanego materiału w postaci cech mierzalnych i niemierzalnych została poddana bonitacji punktowej dla 16 województw kraju. Zbliżony tok postępowania zawierają opracowania dotyczące oceny walorów przyrodniczych dla turystyki i rekreacji (np. Gołębski, 1999; Kożuchowski,

2005; Gierańczyk, 2013). Kolejnymi cechami uwzględnionymi w proponowanej typologii metodą rankingową (w skali 16 województw) były: liczba obiektów kultury (wg Narodowego Centrum Kultury, w skład których wchodzi m. in.: zabytki nieruchome jak np. obiekty urbanistyczno-architektoniczne, zabytki sakralne, świeckie, gospodarczo-przemysłowe itp.), liczba miejsc noclegowych, liczba udzielonych noclegów turystom, liczba organizacji turystycznych, wielkość zagranicznego ruchu turystycznego, oraz wydatki w USD na 1 turystę (Bartosiewicz, Skalska, 2013 s. 39-56).

W świetle danych zamieszczonych w Tabeli 2 wynika, że do najatrakcyjniejszych pod względem turystyczno-rekreacyjnym województw

Polski należą: małopolskie, dolnośląskie, mazowieckie, pomorskie i wielkopolskie, w których też wiodącymi typami są: wypoczynkowy, poznawczy, biznesowy i weekendowy.

Dla oceny atrakcyjności i typologii turystyczno-rekreacyjnej poszczególnych kontynentów (czyli megaregionów) przedstawiono pięć cech diagnostycznych (wg danych UNWTO, UNESCO oraz GUS): liczbę obiektów UNESCO przyrodniczych, kulturowych (i mieszanych – przyrodniczo-kulturowych), liczbę miejsc noclegowych, liczbę turystów przyjeżdżających oraz wpływy z turystyki i rekreacji – zgodnie z dostępnością statystyczną dla poszczególnych lat (por. Tabela 3).

Tabela 3. Wybrane cechy typologiczne w podziale na megaregiony turystyczno-rekreacyjne świata

Lp.	Wyszczególnienie	Liczba obiektów UNESCO w 2014 r.			Razem 2014	Przyjazdy turystów w mln		Prognoza w mln 2020	Wpływy w mln USD		Typy turystyki i rekreacji metodą rang
		przyrodniczych	przyrodniczo-kulturowych	kulturowych		2010	2014		2010	2014	
1.	Europa	45	7	378	430	488,9	581,8	620,0	406,2	509,0	3.1.5.6.7.2.
2.	Azja	54	10	168	232	194,0	250,1	340,0	209,3	332,0	3.5.6.1.
3.	Afryka	51	5	73	129	49,5	55,7	85,0	31,6	36,4	3.4.1.
4.	Ameryka	58	8	118	184	150,1	181,0	199,0	182,2	274,0	3.5.1.7.6.4.
5.	Bliski Wschód	-	4	79	83	54,7	51,0	101,0	50,3	49,3	3.1.5.6.
6.	Australia i Oceania	18	5	7	30	11,4	13,2	15,0	39,4	44,8	3.1.4.7.
7.	Świat	226	39	823	1088	949,0	1132,8	1360,0	919,0	1245,5	3.1.5.6.7.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNESCO 2015; UNWTO, Annual Report, 2013, 2014; UNWTO, World Tourism Barometer 2011; Eurostat, Tourism Statistics 2015, The World Bank Group 2013, 2015; World Travel & Tourism Council, 2014. Numeracja typów turystyki i rekreacji jak w Tabeli 2.

Dane statystyczne dotyczące ruchu turystycznego podają jego strukturę ilościową i rodzajową. Na ich podstawie (i literatury) można określić wykorzystanie obiektów turystycznych w różnych celach podróży np.: pobytowych, służbowych (biznesowych, kongresowych), krajoznawczych lub weekendowych. Ponadto uzupełniającymi informacjami są dane dotyczące np. frekwencji turystów i wypoczywających w regionach nadmorskich,

dużych miastach i ich strefach podmiejskich. Stosunkowo łatwo określić typ turystyki religijnej i jego usytuowanie, gdyż dane w zakresie pielgrzymek np. w Polsce, Watykanie lub centrach religii islamskiej (Mekka i Medyna) są udostępniane. Dane statystyczne pozwalają na szacunkowe określenie typologii turystyki i rekreacji. Są one niewątpliwie dość ogólne w skali poszczególnych megaregionów, natomiast bardziej precyzyjne w odniesie-

niu do mezoregionów (czyli poszczególnych państw) i ich regionów (np. w Polsce w skali województw).

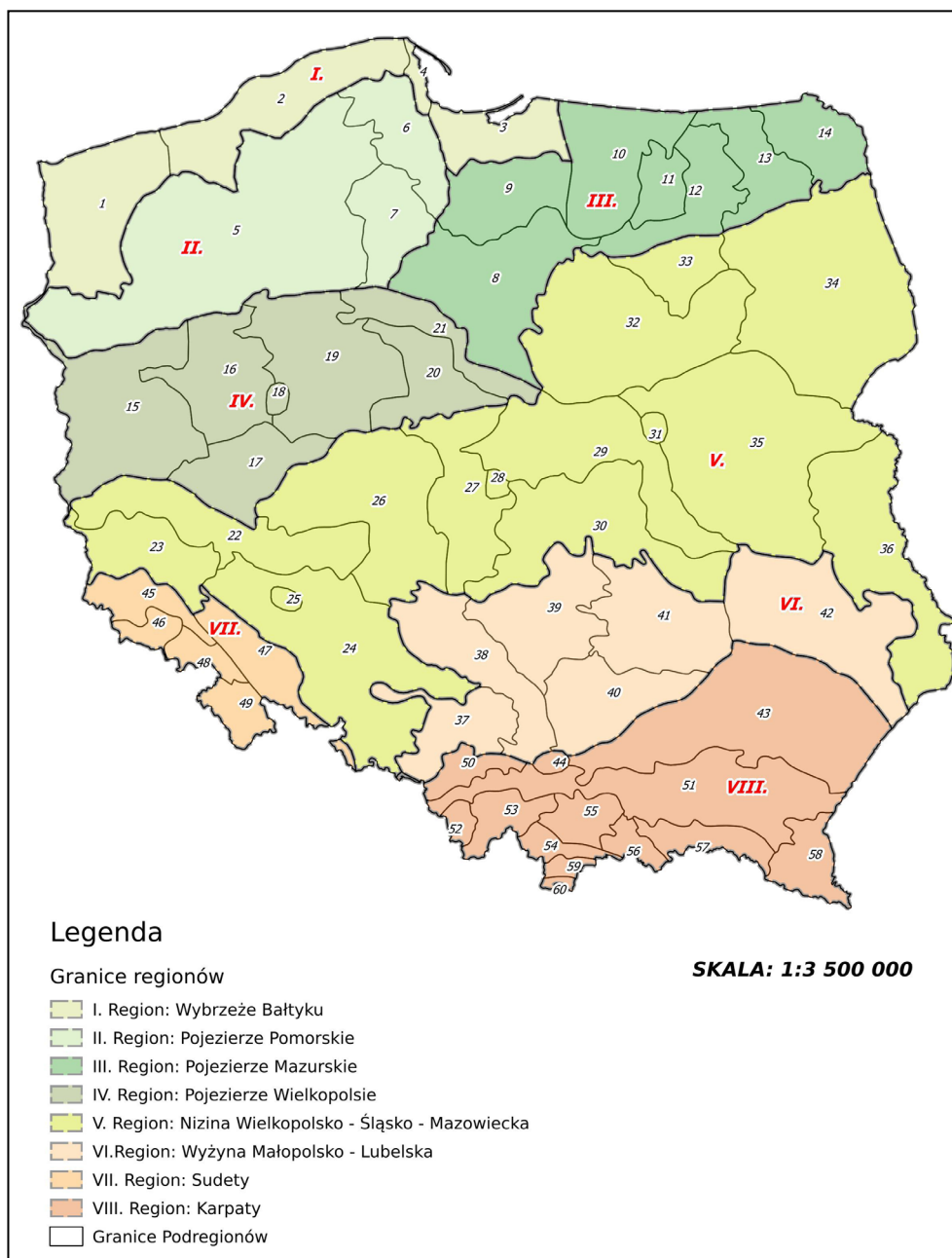
Przełom XX i XXI wieku wskazuje na stałą dynamikę rozwoju turystyki i rekreacji w Europie. Z kolei dane z ostatnich lat (od 2010 r.) wskazują na wyraźne przyspieszenie rozwoju turystyki i rekreacji na kontynencie azjatyckim, a zwłaszcza w Chinach, Malezji, Tajlandii. Jednocześnie takie czynniki jak terroryzm, lokalne działania wojenne, zmienne warunki przyrodnicze (np. tsunami, trzęsienia ziemi, wybuchy wulkanów) oraz ekonomiczne, powodują znaczne ograniczenia w ruchu turystycznym i wypoczynkowym, także w tym megaregionie (zwłaszcza na Bliskim Wschodzie), w Afryce (Tunezja, Egipt), a w ostatnim okresie nawet w Europie (Turcja, Grecja).

Podstawą prezentowanej regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej świata jest podzielenie Ziemi na obszary o podobnych walorach przyrodniczych, kulturowych i zbliżonych cechach zagospodarowania turystycznego oraz uzyskiwanych efektach w zakresie ruchu turystycznego i dochodach z turystyki i rekreacji. Podstawą nowego podziału regionalnego turystyki i rekreacji były opracowania zarówno tekstowe jak i kartograficzne oraz dane statystyczne pochodzące z różnych źródeł krajowych i zagranicznych, o czym wspomniano wyżej i w literaturze. W proponowanej regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej dokonano podziału świata zarówno na płaszczyźnie geograficzno-ekonomicznej i kulturowej (względnie jednorodny obszar) jak również z uwzględnieniem uwarunkowań prawno-politycznych (przynależność do danego kontynentu i kraju) (por. Mazurski, 2009, s. 71; Jędrusik i in., 2010, s. 102-106). Wykorzystano stosowaną powszechnie w regionalizacji fizyczno-geograficznej i częściowo ekonomicznej, nomenklaturę, iż największą jednostką regionalną jest megaregion, następnie mniejszą makroregion, mezoregion, region, podregion i mikroregion.

Zgodnie z zasadami przyjętymi w regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej świata podobnego podziału dokonano dla Polski, jako jednego z mezoregionów Europy i wchodzącego w skład makroregionu bałtyckiego, obejmującego

też Litwę, Łotwę i Estonię. Podobny podział stosuje Z. Kruczek (2007, s. 83).

W geograficznej regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej Polski dokonano wyróżnienia 8 regionów turystyczno-rekreacyjnych (I-VIII) i 60 podregionów (1-60): I. Wybrzeże Bałtyckie (z 4 podregionami: 1 – Pobrzeże Szczecińskie, 2 – Pobrzeże Koszalińskie, 3 – Pobrzeże Gdańskie, 4 – Gdańsk-Gdynia i okolice), II. Pojezierze Pomorskie (5 – Pojezierze Drawsko-Krajeńskie, 6 – Pojezierze Kaszubskie, 7 – Bory Tucholskie), III. Pojezierze Mazurskie (8 – Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie, 9 – Pojezierze Iławskie, 10 – Pojezierze Olsztyńskie, 11 – Pojezierze Mrągowskie, 12 – Kraina Wielkich Jezior, 13 – Pojezierze Ełckie, 14 – Pojezierze Suwalskie), IV. Pojezierze Wielkopolskie (15 – Pojezierze Lubuskie, 16 – Pojezierze Poznańskie, 17 – Pojezierze Leszczyńskie, 18 – Poznań i okolice, 19 – Pojezierze Gnieźnieńskie, 20 – Pojezierze Kujawskie, 21 – Aglomeracja Bydgoszcz-Toruń-Włocławek-Płock), V. Nizina Wielkopolsko-Śląsko-Mazowiecka (22 – Nizina Baryczy i Odry, 23 – Bory Dolnośląskie, 24 – Nizina Śląska, 25 – Wrocław i okolice, 26 – Wysoczyzna Kalisko-Ostrzeszowska, 27 – Wysoczyzna Sieradzka, 28 – Łódź i okolice, 29 – Równina Kutnowsko-Warszawska, 30 – Wysoczyzna Piotrkowsko-Radomska, 31 – Warszawa i okolice, 32 – Wysoczyzna Ciechanowska, 33 – Równina Kurpiowska, 34 – Nizina Podlaska, 35 – Wysoczyzna Siedlecka, 36 – Polesie Lubelskie), VI. Wyżyna Małopolsko-Lubelska (37 – Wyżyna Śląska z aglomeracją górnośląską, 38 – Jura Krakowsko-Częstochowska, 39 – Wyżyna Przedborska, 40 – Niecka Nidziańska, 41 – Góry Świętokrzyskie, 42 – Wyżyna Lubelska z Roztoczem, 43 – Kotlina Sandomierska, 44 – Kraków i okolice), VII. Sudety (45 – Góry Izerskie, 46 – Karkonosze i Kotlina Jeleniogórska, 47 – Przedgórze Sudeckie, 48 – Góry Kamienne i Wałbrzyskie, 49 – Kotlina Kłodzka) i VIII. Karpaty (50 – Kotlina Oświęcimska, 51 – Pogórze Karpackie, 52 – Beskid Śląski, 53 – Beskid Żywiecko-Makowski, 54 – Podhalańsko-Pieniński, 55 – Gorce i Beskid Wyspowy, 56 – Beskid Sądecki, 57 – Beskid Niski, 58 – Bieszczady, 59 – Zakopane i okolice, 60 – Tatry).

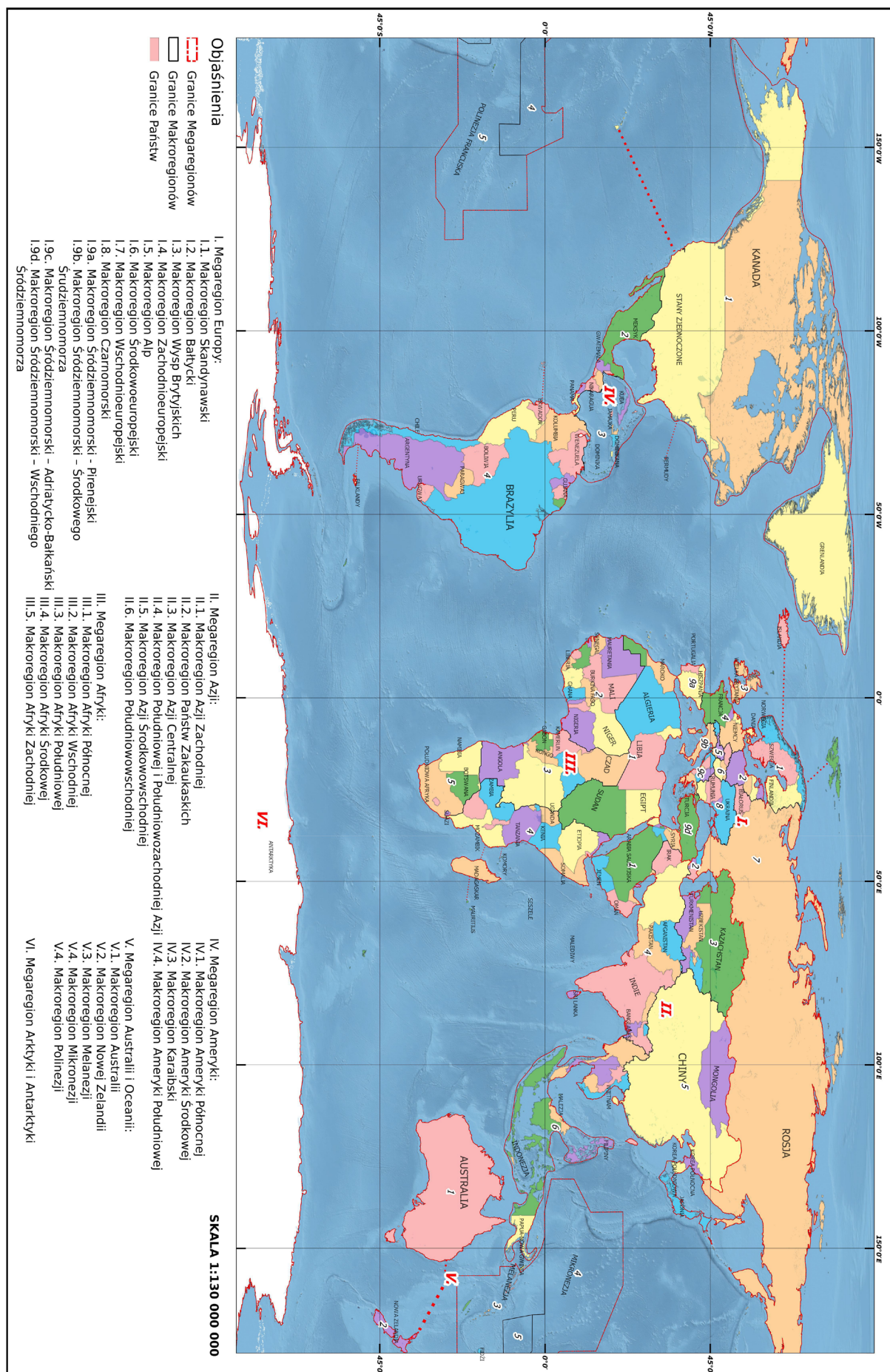

Rycina 1. Koncepcja podziału Polski na regiony i podregiony turystyczno-rekreacyjne

Linie graniczne między poszczególnymi regionami zostały wyznaczone na podstawie jednostek fizyczno-geograficznych Polski wg J. Kondrackiego (2002). Z kolei granice podregionów zostały określone jako wypadkowa granic: jednostek fizyczno-geograficznych, typów i podtypów turystyczno-rekreacyjnych (opartych na walorach przyrodniczych, antropogenicznych i zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego), ochrony przyrody, procesów urbanizacji i granic administracyjnych. Takie ujęcie odpowiada kompleksowej geografii regionalnej (por. J. Kondracki, 2002, s. 9; J. Makowski, 2006, s. 10).

Na podstawie krytycznego stosunku do dotychczasowych opracowań regionaliza-

cji turystyki i rekreacji, w oparciu o aktualne liczne krajowe i zagraniczne opracowania kartograficzne (w tym atlasy jak np. Hammond World Atlas Corporation, 2010; Student Atlas of World Geography, Allen 2008 i przewodniki jak np. The World Guide 1997/98), dane statystyczne w zakresie zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego, ruchu turystycznego oraz uzyskiwanych dochodów (Theobald red., 2005; Smith, 2014), dane z różnych opracowań UNWTO, OECD, WTTC, Eurostatu oraz Banku Światowego, autor w tym artykule przedstawia koncepcję podziału świata na 6 megaregionów turystyczno-rekreacyjnych: (1) Europa, (2) Azja, (3) Afryka, (4) Ameryka, (5) Australia z Oceanią oraz (6) Arktyka i Antark-

Rycina 2. Koncepcja podziału świata na megaregiony, makroregiony i mezoregiony turystyczno-rekreacyjne

tyka z Antarktydą. W obrębie tych megaregionów, został dokonany dalszy podział na mniejsze jednostki terytorialne jak: makroregiony i mezoregiony. Dopiero w obrębie poszczególnych mezoregionów (państw) autor uważa za właściwe wyodrębnienie regionów i podregionów turystyczno-rekreacyjnych, jako jednostek podstawowych do dalszych, bardziej szczegółowych analiz.

W obrębie każdego megaregionu wydzielono makroregiony, których np. w Europie jest 9 (skandynawski, bałtycki, Wysp Brytyjskich, zachodnioeuropejski, alpejski, środkowoeuropejski, wschodnioeuropejski, czarnomorski, śródziemnomorski (z podziałem na 4 submakroregiony). Makroregiony w Europie wyróżnia też M. Molenda (2007), jednak w jego podziale, odnoszącym się tylko do turystyki, wymienia się zaledwie 5 makroregionów.

W autorskiej koncepcji, w megaregionie Azji wyróżniono 6 makroregionów, Afryki – 5, Ameryki 4, Australii i Oceanii 5 oraz jeden łączący Arktykę i Antarktykę, który można nazywać „wschodzącym”, gdyż obejmuje od niedawna zainteresowanie coraz większej liczby osób (zarówno turystyczne jak i nawet rekreacyjne), z różnych kontynentów świata (por. Ryc. 2). Z kolei każdy makroregion składa się z mezoregionów, które odpowiadają

terytorium jednego państwa (np. w Europie znajdują się 43 mezoregiony). Dopiero w obrębie poszczególnych mezoregionów, według opinii autora, można wyróżnić najbardziej atrakcyjne regiony turystyczne i rekreacyjne. Podobne nazewnictwo stosuje Z. Kruczek (2007) uznając jednak poszczególne makroregiony jako regiony turystyczne. Również 6 wielkich regionów turystycznych w Europie wyróżnia M. Jędrusik (Jędrusik i in. 2010, s. 106). Z kolei W. Kurek (2012, s. 7) wyróżnia w Europie zaledwie 6 części, a nie regionów turystycznych, sugerując jednocześnie, że nie można przypisywać im charakteru regionów turystycznych.

Walorem przedstawionej koncepcji podziału świata na mniejsze jednostki turystyczno-rekreacyjne jest też uściślenie reguł i zasad nazewnictwa (konsekwentne stosowanie, od największej jednostki czyli megaregionu do jednostki podstawowej jaką jest region), oparcie podziału na najbardziej aktualnych informacjach w zakresie cech diagnostycznych, wyrażonych statystycznie i kartograficznie oraz jego walor praktyczny, w postaci nawiązania w proponowanym podziale do jednostek geopolitycznych, regionalizacji ekonomicznej oraz podziału administracyjnego.

4. Uwagi i wnioski końcowe

W artykule zwrócono uwagę na znaczenie typologii i regionalizacji jako bardzo ważnych pojęć w koncepcji klasyfikacyjnej (syntetycznej i systemowej) turystyki i rekreacji. Dzięki wybranym cechom diagnostycznym określono wiodące typy (i podtypy) dla turystyki i rekreacji, traktując obydwie kierunki łącznie przyjętej skali globalnej. Dla określenia typologii turystyczno-rekreacyjnej Polski (np. województwami) przyjęto następujące wiodące cechy diagnostyczne: walory przyrodnicze, obiekty i dobra kulturowe, bazę noclegową, liczbę organizacji turystycznych, ruch turystyczno-wypoczynkowy, dochody z turystyki i rekreacji.

Na podobnych zasadach dokonano typologii turystyczno-rekreacyjnej dla poszczególnych państw i kontynentów świata.

Przedstawiona koncepcja regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej Polski i świata

jest oparta przede wszystkim na aktualnym podziale geopolitycznym (kontynenty), regionalizacji ekonomicznej (regiony ekonomiczne) i podziale administracyjnym (na poszczególne państwa). Dopiero na poziomie poszczególnych państw można wykorzystać wyróżnione wcześniej typy i podtypy turystyczno-rekreacyjne (por. Tabelę 1).

W zaproponowanej koncepcji regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej Polski wyróżniono osiem regionów (I-VIII) oraz 60 podregionów (1-60). Z kolei w regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej świata dokonano podziału na trzy zasadnicze ujęcia regionalizacyjne. Świat dzieli się na 6 megaregionów turystyczno-rekreacyjnych (każdy kontynent jest megaregionem), a więc: Europa, Azja, Afryka, Ameryka, Australia z Oceanią oraz Arktyka z Antarktyką. W poszczególnych megaregionach wyróżniono

mniej niż jednostki, czyli makroregiony turystyczno-rekreacyjne (np. w Europie jest ich 9, w Azji 6, Afryce 5, Ameryce 4, Australii z Oceanią 5 oraz w Arktyce i Antarktyce 1). Każdy makroregion składa się z mezoregionów, które są w granicach poszczególnych państw (bez terytoriów autonomicznych i zależnych), a więc w makroregionie Europy jest to 46 mezoregionów turystyczno-rekreacyjnych, Azji 47, Afryce 54, Ameryce 35 i w Australii z Oceanią 14. W każdym mezoregionie turystyczno-rekreacyjnym można z kolei wydzielić odpowiednie regiony i podregiony, jako efekt badań lokalnych i regionalnych.

W świetle przedstawionej koncepcji autorowi nasunęły się następujące wnioski:

1. Na obecnym etapie badań należy dążyć do uściślenia pojęcia, zakresu i metodyki typologii i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej.
2. W skali globalnej (od poszczególnych kontynentów do pojedynczego państwa) należy stosować nazewnictwo zgodne z klasyfikacją regionalizacji czyli świat dzieli się na kontynenty (jako megaregiony turystyczno-rekreacyjne), w których wyróżnia się mniejsze jednostki, a więc makroregiony i wreszcie mezoregiony – turystyczno-rekreacyjne, odpowiadające poszczególnym państwom
3. W skali danego państwa (ze względu na dostępność szczegółowych danych statystycznych i opracowań kartograficznych, fotointerpretacyjnych itp.) uzasadniony jest dalszy podział na regiony i podregiony turystyczne oraz rekreacyjne, zgodnie z wcześniej wyróżnionymi typami i podtypami.
4. Turystyka i rekreacja są kierunkami (dyscyplinami), których obszar, metodyka i funkcje ulegają dynamicznym zmianom w czasie i przestrzeni. Przedstawiona koncepcja jest zaledwie zwróceniem uwagi na pewne problemy na danym etapie badawczym. Jest jednym z wielu punktów widzenia, zwłaszcza w aspekcie geograficznym (przestrzennym) i ekonomicznym (konkurencyjności i innowacyjności poszczególnych regionów Polski i świata). Właśnie potrzeby geograficzno-ekonomiczne nadają sens dalszych badań. Prezentowane koncepcje w literaturze (zarówno w zakresie typologii jak i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej) wymagają wciąż nowego spojrzenia, w miarę jak wzrasta dostępność danych mierzalnych i niemierzalnych, jak i dynamika przebiegu coraz bardziej złożonych zjawisk i procesów z tego zakresu.

Literatura

- Allen J. L., 2008. *Student Atlas of World Geography*. Mc Graw Hill, Dubuque.
- Bajcar A., 1969. Regiony turystyczne Polski. *Geografia w Szkole*, nr 3 i 4, WSiP, Warszawa.
- Bajcar A., 2004. Regiony turystyczne Europy. [W:] *Rocznik dydaktyczny, WSTiH*, Warszawa.
- Bartoszewicz W., Skalska T., 2013. *Zagraniczna turystyka przyjazdowa do Polski w 2012 r.* Instytut Turystyki, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa.
- Bogdanowicz J., Mikułowski B., 1980. Wybrane zagadnienia turystyki krajoznawczej w świetle polskiej literatury przedmiotu. *Aspekty społeczne i geograficzne. Zeszyty Naukowe AWF we Wrocławiu*, 25, AWF, Wrocław.
- Bosiacki S. red., 1994. *Turystyka jako czynnik edukacji i rozwoju gospodarczego*. Wydawnictwo AWF w Poznaniu, Poznań.
- Chardon J.-P., Hartog T., 1989. *Essai de typologie du tourisme antillais*. [W:] *Iles et tourisme en milieux tropical et subtropical*. CEGET-CRET, Talence, 79-86.
- Citarella F., 2014. *European Tourism Regionalization and Globalisation – IDEAS*, Roma.
- Crocombe R., 2001. *The South Pacific*. USP, Suva.
- Crocombe J. red., 2008. *Asian Tourism: Growth and Change*. Elsevier, Amsterdam.
- Cuka P., 2011. Typologia ośrodków turystycznych na Słowacji. [W:] *Durydiwka M., Duda-Gromada K. (red.), Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*. WGiSR UW Warszawa, 435-440.
- Czyż T., 1973. *Metody taksonomii numerycznej w regionalizacji geograficznej*. PWN, Warszawa.

- Eurostat, 2015. *Tourism Statistics in the European Statistical System*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Farrington K., 2000. *Historical Atlas of Expeditions*. Publishers Weekly, New York.
- Fierla I. red., 2005. *Geografia gospodarcza świata*. PWE, Warszawa.
- Gaworecki W.W., 2010. *Turystyka*. PWE, Warszawa.
- Gierańczyk W., 2013. Walory przyrodnicze województwa kujawsko-pomorskiego jako podstawa rozwoju turystyki. *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 13, Łódź, s. 217-235
- Gjorgievski M., Kozuharov S., Nakovski D., 2013. Typology of recreational-tourism resources as an important element of the tourist offer. *Journal of Economics*, 4 (1), 53-60.
- Gołembski G. red., 1999. *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*. WN PWN, Warszawa.
- Gołembski G. red., 2002. *Kompedium wiedzy o turystyce*. WN PWN, Warszawa.
- GUS, 2015, *Ochrona środowiska*. Wydawnictwo GUS, Warszawa.
- GUS, 2015a, *Rocznik Statystyczny Województw*. Wydawnictwo GUS, Warszawa.
- Hall M.C., Page S. J., 2014. *Business & Economics*, Routledge, London.
- Hammond World Atlas Corporation, 2010. *World Atlas*. New Jersey.
- Hendee J.C., Gale R.P., Catton W.R., 1971. A typology of outdoor recreation activity preferences. *The Journal of Environment*, 2, 78-85.
- Jackowski A., 1981. Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego). *Rozprawy habilitacyjne UJ*, 53, Kraków.
- Jackowski A., 2012. Kraków jako międzynarodowe centrum turystyki religijnej. *Wydawnictwo UJ, Alma Mater*, 114-120.
- Jafari J., red., 2000. *Encyclopedia of Tourism*. Routledge, London, New York.
- Jędrusik M., Makowski J., Plit F., 2010. *Geografia turystyczna świata. Nowe trendy. Regiony turystyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Klamar R., Kolesarova J., 2012. Tourism development and its regionalisation in the Presov self-governing region. *Scientific Review of Physical culture*, 5 (1), 65-77.
- Kondracki J., 2002. *Geografia regionalna Polski*. PWN, Warszawa.
- Konsolas N., Zacharatos G., 2016. Regionalization of Tourism Activity in Greece Problems and Politicies. *Tourism and the Environment*, 2, 57-65.
- Kowalczyk A., 2014. Od turystyki 3S do turystyki 3E. Czy to zmiana paradygmatu turystyki masowej? [W:] G. Gołembski, A. Niezgoda, (red.), *Turystyka wobec zmian współczesnego świata*. Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań, 15-28.
- Kożuchowski K., 2005. *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*. Wydawnictwo Kurpisz, Poznań.
- Krawczyk Z., 2007. *O turystyce i rekreacji. Studia i szkice*. Druk Tur, Warszawa.
- Kruczek Z., 2007. *Europa. Geografia turystyczna*. Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z., 2011. *Polska: geografia atrakcji turystycznych*. Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z., 2011a. *Atrakcje turystyczne. Fenomen, typologia, metody badań*. Monografia 10, Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z., Sacha S., 2000. *Geografia atrakcji turystycznych Polski*. Proksenia, Kraków.
- Kruczek Z., Zmyślony P., 2010. *Regiony turystyczne*. Proksenia, Kraków.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997. *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. PWN, Warszawa.
- Kurek W. red., 2012. *Turystyka*. PWN, Warszawa.
- Kwilecka M., red., 2006. *Bezpośrednie funkcje rekreacji*. WSE, Warszawa.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 2002. *Geografia turystyki Polski*. PWE, Warszawa.
- Liszewski S., Baczarow M., 1998. Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. *Turyzm*, 8 (1), 39-67.
- Makowski J., red., 2006. *Geografia regionalna świata. Wielkie regiony*. PWN, Warszawa.
- Mallen Ch., Adams L.J., red., 2008. *Sport, Recreation and Tourism Event Management: Teoretical and Practical Dimensions*. Elsevier Amsterdam.

- Marczak M., 2000. Rodzaje turystyki. [W:] Schwichtenberg A. (red.), Podstawy turystyki. Politechnika Koszalińska, Koszalin, 41-52.
- Mazurski K.R., 2009. Region turystyczny jako pojęcie. *Folia Turistica*, 21, 65-73.
- McKercher B., du Cros H., 2003. Testing a cultural tourism typology. *International Journal of Tourism*, 5 (1), 45-58.
- Milewska M.J., 1963. Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju. *Prace Geograficzne*, Instytut Geografii PAN, 43.
- Ministry for Regional Development of the CR, 2006. The New Tourism Regionalization in the Czech Republic. Masaryk University, Praha.
- Molenda M., 2007. Regiony turystyczne. [W:] Fierla I. (red.), *Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej*. PWE, Warszawa, 271-275.
- Narodowe Centrum Kultury, 2009. Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa.
- Nieżgoda A., 2012. Uwarunkowania konkurencyjności w regionach turystycznych. [W:] Gorynia M., Łażniewska E. (red.), *Konkurencyjność regionalna. Koncepcja – strategie – przykłady*. PWN, Warszawa.
- OECD, 2014. *Studies on Tourism*. OECD, Paris.
- Oppermann M., McKinley S., 1997. Sexual Imagery in the Marketing of Pacific Tourism Destinations. [W:] Oppermann M. (red.), *Pacific rim Tourism*. CAB International, Wallingford, New York, 45-59.
- Panasiuk A., red., 2011. *Ekonomika turystyki i rekreacji*. PWN, Warszawa.
- Polskie Organizacje Turystyczne, 2015. *Sprawozdanie POT za 2014 r.* Warszawa.
- Runge J., 2007. *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – element metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- Smith S., 2014. *Business & Economics*. Ontario University, Ontario.
- Smith S.L.J., 1983. *Recreation geography*. Longman, London – New York.
- Smith S.L.J., 2015. A sense of place: Place, culture and tourism. *Recreation tourism Research*, 40(2), 220-233.
- Sobotka S., 2014. A proposal for a tourism regionalization of Poland based on the highest levels of tourism in a region. *Tourism*, 24(2), 31-38.
- Szromek A., 2010. Typologia turystów a typologia odwiedzających uzdrowisko – przegląd typologii. *Wydawnictwo Politechniki Śląskiej – Organizacja i Zarządzanie*, 54, 299-311.
- Theobald W. F., red., 2005. *Global Tourism*. Elsevier, Amsterdam, Sydney.
- The World Guide, 1997/98; 2015. New International Publications Ltd., Oxford.
- Tribe J., 2006. *The Economics of Recreation, Leisure and Tourism*. Elsevier, Amsterdam.
- ONZ-WTO, 1995. *Terminologia turystyczna, zalecenia WTO*. UKFiT, Warszawa.
- UNESCO, 2015. *World Heritage List*. UNESCO, Paris.
- UNWTO, 2011. *UNWTO World Tourism Barometer*. UNWTO, Madrid.
- UNWTO, 2014, 2015. *Annual Report 2013, 2014*. UNWTO, Madrid.
- Warszyńska J., red., 1994. *Geografia turystyczna świata*. PWN, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978. *Podstawy geografii turystyki*. PWN, Warszawa.
- Wielka Encyklopedia PWN, 2005. t. 20 i 23, PWN. Warszawa.
- Williams S., 2009. *Tourism Geography. A new synthesis*. Routledge, London.
- Geografia świata, społeczeństwo, gospodarka*, 2008. WN PWN, Warszawa.
- World Travel & Tourism Council, 2014. *Travel & Tourism Economic Impact*. WTTC, London.
- Wyrzykowski J., 1986. Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 935, *Studia Geograficzne*, XLIV, Wrocław.